

סימן א

טבילת גברים – דיניה וחשיבותה

חורף תשס"ח

שאלה:

לאחרונה התעורר רצון אצל כמה מתושבי יישובנו ליזום בניית מקווה טהרה לגברים כפי שקיים בכמה וכמה יישובים. מכיוון שהדבר כרוך בהשקעת ממון רב מכספי הציבור נתתי את דעתי לעיין ביסודות דין טבילת בעלי קריין ללימוד תורה ולתפילה, ועד כמה ראוי להשתדל בבניית מקווה לשם כך.

תשובה:

מדין התורה בעל-קרי מותר בלימוד תורה ובתפילה, ואינו חייב לטבול אלא לאכילת תרומה וקודשים. אלא שעזרא (באחת מעשר תקנותיו) תיקן תקנה שבעל-קרי יימנע מללמוד תורה ומלהתפלל עד שיטבול. כך מבואר בגמ' ב"ק (פב ע"א). וכך מובא במשנה בברכות (דף כ ע"ב): "בעל קרי מהרהר בלבו, ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה".

א. טעמי התקנה

בהבנת תקנת עזרא ישנם כמה טעמים: בהמשך הגמ' (שם כב ע"ב) מובא: "תנו רבנן: בעל-קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור. נחום איש גם-זו לחשה לר"ע ור"ע לחשה לבן עזאי... מאן דתני לחשה שלא יהיו ת"ח מצויים אצל נשותיהן כתרנגולים. טעם זה הובא ע"י הרמב"ם

לגזירה זו לכה"פ לגבי לימוד תורה. אולם בהמשך הגמ' (שם) מובא טעם נוסף: "אמר רבי חנינא: גדר גדול גדרו בה, דתניא: מעשה באחד שתבע אשה לדבר עבירה אמרה לו ריקא יש לך ארבעים סאה שאתה טובל בהן מיד פירש". משמע שטעם התקנה הוא למנוע מעשי עברה. מ"מ הרמב"ם לא הביא טעם זה.

[ובשאלת יעב"ץ (ח"ב סי' ט"ו) ביאר שאותה אישה הייתה פנויה (כפש"כ רש"י שם) שטבלה לנידתה, שביאתה בדרך זנות אינה אלא מדרבנן (שנגזרה יחד עם גזירת הייחוד עם הפנויה), ולכן אף שלא חשש לאיסור זה, חשש שמא יתבטל מדברי תורה. אך בירושלמי שיובא להלן נאמר במפורש שהייתה אשת איש, ונראה שאף שהיו פרוצים בעריות הקפידו על דיני טומאה], וצ"ע. בירושלמי מצינו ניסוח שונה בטעמי טבילה זו:

1. "אמר רבי יעקב בר אבון כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל" (ירושלמי ברכות פ"ג ה"ד).
2. ובהמשך (שם) "ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה אמר להם ריב"ל דבר

ב. שיטת הרמב"ם

1. כמה תקנות טבילה ישנן?
 הרמב"ם מזכיר את הטבילה לבעלי קריין גם בהלכות ק"ש וגם בהלכות תפילה. בהל' ק"ש (בפ"ד ה"ח) כתב: "כל הטמאין חייבין בק"ש ומברכין לפנייה ולאחרייה והן בטומאתן. אעפ"י שאפשר להן לעלות מטומאתן בו ביום, כגון הנוגעין בשרץ או בנדה וזבה ומשכבה וכיוצא בהן. ועזרא ובית דינו תקנו שלא יקרא בד"ת בעל-קרי לבדו, והוציאוהו מכלל שאר הטמאין, עד שיטבול. ולא פשטה תקנה זו בכל ישראל ולא היה כח ברוב הציבור לעמוד בה, לפיכך בטלה. וכבר נהגו כל ישראל לקרות בתורה ולקרות ק"ש והן בעלי קריין, לפי שאין ד"ת מקבלין טומאה אלא עומדין בטהרתן לעולם, שנאמר: "הלא כה דברי כאש נאום ה'", מה אש אינה מקבלת טומאה אף דברי תורה אינם מקבלין טומאה".

מדברי הרמב"ם הנ"ל נראה שהגזרה שבעל-קרי לא יקרא ק"ש כלולה בתקנת עזרא לאסור על בעל-קרי לימוד תורה. אמנם מדברי הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ד ה"ד) משמע שהיו ב' תקנות: "כל הטמאין רוחצין ידיהן בלבד כטהורים ומתפללים, אע"פ שאפשר להם לטבול ולעלות מטומאתן אין הטבילה מעכבת. וכבר בארנו שעזרא תיקן שלא יקרא בעל-קרי בלבד בד"ת עד שיטבול. ובי"ד שעמדו אחר כך התקינו אף לתפילה, שלא יתפלל בעל-קרי בלבד עד שיטבול. ולא מפני טומאה וטהרה נגעו בה, אלא כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן

שהוא גודר את ישראל מן העבירה אתם מבקשים לעקור אותו. מהו גודר ישראל מן העבירה. מעשה בשומר כרמים אחד שבא להיזקק עם אשת איש עד שהן מתקנין להן מקום איכן הן טובלין עברו העוברין והשבין ובטלה העבירה".

3. "א"ר חייא בר אבון כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא מפני התלמוד שאם אתה אומר לו שהוא מותר אף הוא אומר אני אלך ואעשה צרכי ובא ואינו שונה כל צורכו ומתוך שאתה אומר אסור הוא בא ושונה כל צרכו".

הטעם השני המופיע בירושלמי – מניעת עבירה – זהה לכאורה לטעם השני שבבבלי. אולם לגבי הטעם הראשון מצאנו הבדל בולט – ע"פ הבבלי הטבילה באה להגביל את תלמידי החכמים ואילו בירושלמי נאמר: "שלא יהיו ישראל כתרנגולין".

מלבד זאת, בירושלמי מופיע טעם שלישי, שאינו מופיע בבבלי – טבילה מפני התלמוד, כלומר מניעת ביטול תורה, שכן המרבה בתשמיש לא יוכל להיות מרוכז בלימודו. טעם זה לכאורה מכוון רק כנגד תלמידי החכמים העושים תורתם קבע, ולכאורה אינו שייך אצל המון העם הקובעים עתים לתורה.

לעומת זאת, מהטעם הראשון שהובא בירושלמי, "שלא יהיו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה, ויורד ואוכל", משמע שזו גזירה לכל ישראל, כדי שלא יהיו משמשים מיטתם ומייד מתפללים ולומדים תורה, ויידעו להבחין בין קודש לחול.

בתירא, מאן דאמר בטלוה לנטילותא כי הא דרב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא". מכאן שהיו ב' תקנות: אחת לתורה ואחת לתפילה, ואת שתיהן ביטלו לאחר מכן.

אלא שקשה למצוא בזה מקור לדברי הרמב"ם, שהרי הגמ' מדברת על טבילה לתורה ועל נטילת ידיים לתפילה, ואילו הרמב"ם דיבר על טבילה לתפילה. ולקמן נבאר את מקור שיטתו של הרמב"ם.

2. טעמי התקנות השונות לשיטת

הרמב"ם

נראה לומר שהרמב"ם הבין את הטעם השלישי שבירושלמי – מפני התלמוד – כזוה לטעם הראשון שבבבלי – שלא יהיו תלמידי החכמים מצויים אצל נשותיהם. כלומר: טעם התקנה הוא כדי לאפשר לתלמידי החכמים שתורתם אומנותם לשקוד על תלמודם. לאור זאת הבין הרמב"ם את הטעם הראשון שבירושלמי – שלא יהיו ישראל אצל נשותיהם כתרנגולים – כתקנה אחרת נוספת המיועדת למנוע פגיעה בקדושת התפילה, שהרי התפילה שייכת אצל כל ישראל ולא רק למי שתורתו אומנותו, ולא זו בלבד אלא שהמון העם יוצא בק"ש של שחרית וערבית ידי חובת תלמוד תורה (כמבואר בדברי רשב"י במנחות (צ"ט ע"ב) שאפי' לא קרא אדם ק"ש שחרית וערבית קיים "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך"). וכך משמע בביאור 'מראה פנים' על הירושלמי (שם).

אך קשה לומר שהתקנה של טבילה ללימוד תורה הייתה מופנית לת"ח והתקנה השנייה הייתה מופנית לשאר

כתרנגולים. ומפני זה תקנו טבילה לבעל-קרי לבדו והוציאווה מכלל הטמאין". ובסעיף ה' הוסיף: "לפיכך היו אומרים בזמן תקנה זו שאפי' זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע ומשמשת שראתה דם נדה צריכין טבילה לק"ש וכן לתפילה, מפני הקרי, אע"פ שהם טמאין. וכן הדין נותן שאין טבילה זו מפני טהרה אלא מפני הגזירה, שלא יהיו מצויין אצל נשותיהן תמיד, וכבר בטלה גם תקנה זו של תפילה, לפי שלא פשטה בכל ישראל ולא היה כח בציבור לעמוד בה".

רואים מדבריו שהיו ב' תקנות דומות: עזרא אסר על בעל-קרי ללמוד תורה עד שיטבול, ובי"ד שעמדו אחר כך תיקנו טבילה אף לתפילה. ומשמע לכאורה מדבריו ששתי התקנות בטלו מכיוון שלא פשטו בכל ישראל.

וכבר הקשה הכס"מ במקום, מניין לרמב"ם שהיו שתי תקנות שונות? ואדרבא: "תמיהא לי מלתא, כיוון דעזרא גזר לד'ת אף תפילה בכלל, ומה צורך לבי"ד שאחריו לגזור לתפילה?". כלומר: מכיוון שקריאת שמע גם היא חלק מהתפילה, א"כ מתוך חובת הטבילה לקריאת שמע יטבול ממילא גם לתפילה! רבים מהאחרונים נתקשו בדברי הרמב"ם האלו.

ייתכן שהרמב"ם למד זאת מדברי הגמ' בברכות על דברי המשנה (בפ"ג) ש"בעל-קרי מהרהר [ק"ש] בליבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה" ובגמ' (שם דף כב ע"א) נאמר: "כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא, ואמרי לה ביטלוה לנטילותא. מאן דאמר בטלוה לטבילותא כר"י בן

ב. ק"ש דינה כתלמוד תורה רק כשמוציא בשפתיו, ושניהם נאסרו לבעלי-קריין בתקנת עזרא. אבל כפי שמבואר בגמ' (ברכות דף כ ע"ב) בעל קרי יכול לצאת ידי חובת ק"ש גם בהרהור, משום שהרהור כדיבור [כפי שפסק הרמב"ם שם פ"א ה"ז, והרמב"ם לשיטתו], והרהור בד"ת לא נאסר לבעלי קריין בתקנת עזרא כמבואר במשנה שם: "בעל קרי מהרהר בלבו". ומכיוון שעמי הארצות לא היו רגילים להרבות בלימוד תורה, ממילא תקנת הטבילה לא הגבילה אותם מתשמיש, שהרי הם היו יכולים לבוא לבית הכנסת לתפילה ובשעת ק"ש להרהר בליבם! לכן תיקנו תקנה שנייה שאוסרת על בעל-קרי גם תפילה, שבה גם עמי הארצות רגילים להוציא בשפתם, וממילא תקנה זו תגביל גם את עמי הארץ מלהרבות בתשמיש. המכנה המשותף לשני התירושים בדעת הרמב"ם הוא שתקנת עזרא נועדה לת"ח וייעודה היה לחזק את לימוד התורה, והתקנה השנייה נועדה לעמי הארצות, לגדור גדר-קדושה בדברים שבינו לבניה, ואליה כיוון הירושלמי בהסברו - "כדי שלא יהיו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל".

3. המנהג למעשה

למעשה כתב הרמב"ם שתקנות אלו התבטלו. בהל' ק"ש (פ"ד ה"ח) כתב: "ולא פשטה תקנה זו בכל ישראל ולא היה כח ברוב הציבור לעמוד בה, לפיכך בטלה" והוסיף "וכבר נהגו כל ישראל לקרות בתורה ולקרות ק"ש והן בעלי קריין, לפי שאין ד"ת מקבלין טומאה אלא עומדין בטהרתן לעולם...". ובהלכות

העם, שהרי הרמב"ם החשיב את ק"ש כלימוד תורה ולכן כתב את דין טבילה לת"ת בהלכות ק"ש (בפ"ד ח') וכלל אותה בכלל תקנת עזרא, וז"ל: "וכבר נהגו כל ישראל לקרות בתורה ולקרות ק"ש והן בעלי קריין". ואם כדברינו - הרי כל ישראל חייבים בק"ש, וא"כ תקנת עזרא לא הייתה מופנית רק לתלמידי החכמים אלא לכל ההמון! ולשם מה היה צורך לתקן תקנה נוספת של טבילה לתפילה? ונראה לתרץ בבי' דרכים:

א. עזרא תיקן טבילה לתלמוד תורה ולק"ש, ועדיין מותר היה לבעל-קרי להתפלל מנחה, שבה אין ק"ש. והתקנה השנייה באה להוסיף את תפילת המנחה. לפ"ז נראה שטעם התקנה הנוספת היה למנוע מע"ה לשמש מיטותיהם ביום ולבוא לאחריו להתפלל מנחה, ולכן נקטה הגמ' הדימוי של תרנגול דווקא, שכן דרכם של תרנגולים לשמש ביום (כמובא בגמ' ביצה ז' ע"א) עיי"ש). ועל ידי הכרח של טבילה לבעלי קריין לתפילה יימנעו מלשמש ביום, וזו תקנה לתוספת צניעות. אם נדקדק בדברי הירושלמי אפשר למצוא רמז לדברינו. ז"ל הירושלמי (שם): "א"ר יעקב בר אבון כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא שאל יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל. כלומר: מכיוון שהתרנגול משמש מיטתו ביום, יש לו שהות לחזור ולאכול לאחר מכן. ולפ"ז טעם התקנה השנייה אינו משום טהרה ללימוד תורה, אלא משום צניעות, והיא נועדה דווקא לעמי הארצות שאינם מקפידים על צניעות בתשמיש.

צריך טבילה נאולי זהו עוד מקור לדברי הרמב"ם המחלק ב' תקנות אחת לתורה ואחת לתפילה]. ולא טבילה דווקא, אלא רחיצה בט' קבין. וכתב רבינו האי גאון זצ"ל כיוון דגמרא ליכא בהא מילתא, נקוט מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו". ראוי לציין שהרמב"ם הבין את מקור המנהג של הגאונים לרחוץ לפני התפילה לא כהמשך לתקנת עזרא ובית הדין שאחריו (משום ביטול תורה ומשום צניעות) אלא כחלק מההכנות לתפילה – "משום הכון לקראת אלו קיין ישראל", ולכן כתב שניתן להסתפק בט' קבין. וכן מובא ברמב"ם באגרת הרמב"ם (סי' ק"מ) לאחר שהותקף על שביטל המנהג כתב: "והלא אין הדבר אלא מנהג בשנער ובמערכ בלבד, אבל בכל ערי רומי וצרפת וכל פרוכינצא אנשי עירכם מעולם לא נהגו במנהג זה. ומעשים תמיד שיבואו חכמים גדולים ורבנים מעירכם לספרד וכשיראו אותנו רוחצים מקרי שוחקים עלינו ואומרים למדתם מנקיות הישמעאלים. ומן הדין היה כששמעת דברי אותן העניים שקמו, שתגער בהם ותורה כהלכה ולא תחפה ותודיע להן שדת משה רבינו שאין ד"ת מקבלין טומאה ושבעל-קרי מותר להכנס לביהכ"ס ולקרות בס"ת, אבל להתפלל הדבר תלוי במנהג – כל ישראל שבין ישמעאלים נהגו לרחוץ וכל ישראל שבין הערלים לא נהגו לרחוץ, ואתם לא תשנו מנהג אבותיכם ואסור לכם לזוז מן המנהג. כך היה לומר ולהורות... וזה העני שאמר עלי שאיני רוחץ מקרי, שקר הוא, מעידין עלי שמים וארץ.

תפילה (פ"ד ה"ה) כתב: "וכבר בטלה גם תקנה זו של תפילה לפי שלא פשטה בכל ישראל ולא היה כח בציבור לעמוד בה". בכך מסביר הרמב"ם כיצד היו יכולים לבטל תקנה קדומה בלא בי"ד הגדול בחכמה ובמניין – מכיוון שעיקר התקנה לא התפשטה, וממילא בטלה מאליה. ואע"פ שמשלשון הגמ' בברכות (כב ע"א): "כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא", משמע שהיה כאן ביטול יזום, ובהמשך הגמ' אף משמע שהיו נימוקים שונים לביטול היזום (שנמנעו מלטבול מפני הצינה ותקנת עזרא גרמה לתלמידי החכמים להתבטל מלימוד תורה, והצורך לטבול לפני התפילה גרם להמון העם להתבטל מפריה ורביה), אעפ"כ מדברי הרמב"ם משמע דבטלה מעצמה כי לא נתפשטה ולא בגלל שביטלוה. וכן משמע בכס"מ בהל' ק"ש (שם) ובהל' תפילה (שם).

וכל זה מעיקר הדין. אך מצד המנהג כתב הרמב"ם בהל' תפילה (פ"ד ה"ו): "מנהג פשוט בשנער ובספרד שאין בעל-קרי מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים, משום 'הכון לקראת אלו קיין ישראל', במה דברים אמורים: בבריא ובחולה שבעל, אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור מן הרחיצה ואין בזה מנהג, וכן זב שראה קרי ונדה שפלטתה שכבת זרע אין בהם מנהג, אלא מקנחין עצמן ורוחצין ידיהן ומתפללין". מקורו של הרמב"ם בדברי הרי"ף (דף יג ע"ב מדפי הרי"ף): "כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא... איכא מ"ד האי דאמרי בטלוה לטבילותא בין לד"ת בין לתפילה, ואיכא מ"ד הני מילי לד"ת, אבל לתפילה

(דף כ"ב ע"א): "דתניא: 'והודעתם לבניך ולבני בניך' וכתוב בתריה 'יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחורב' - מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע. מכאן אמרו: הזבים והמצורעים ובאין על נדות מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות, אבל בעלי קריין אסורים". וביאר רש"י (שם ד"ה מכאן אמרו): "כל הטמאים מותרים בתורה - שאף הם יכולים להיות באימה וברתת, אבל בעל-קרי אינו אלא מתוך קלות ראש וזחות הדעת". [המושג "קלות ראש" אינו בא לומר שהדבר אינו ראוי, שהרי אף המקיים מצוות עונה עם אשתו דינו כבעל-קרי לעניין זה, אלא כוונתו להורות על היראה הנצרכת בלימוד התורה, שאי אפשר לבוא אליה מתוך קלות הראש של התשמיש. ואע"פ שזו קלות ראש של מצוה, אין ראוי להתפלל באווירה כזו, כשם שלא ראוי שאדם העוסק במצוות יישוב א"י ובגדיו וגופו מלאים בוץ יעמוד כך לתפילה. וקל וחומר לבעל קרי שאינו מחמת תשמיש של מצוה].

לדעת הטור דרשה זו היוותה אסמכתא לתקנת עזרא, וברור שאינה דרשה גמורה ושחובת הטבילה אינה אלא מדרבנן, שאם לא כן - כיצד ביטלוה.

לדעת הטור תקנת עזרא נתקנה לא רק לתלמידי החכמים, אלא לכל ישראל. בדבריו בהלכות ק"ש לא מזכיר הטור את הנימוקים הנוספים שהוזכרו בגמ' והובאו לעיל לתקנת עזרא (שלא יהיו כתרנגולים, וכדי למנוע כישלון בחטא).

לעומת זאת בהלכות צניעות (או"ח סי'

שמעולם לא עשיתי זאת, אלא מחולי, ואיך אשנה מנהגי ומנהג אבותי בלא עילה בלא שום איסור".

מכאן שהרמב"ם סובר שאע"פ שבטלה הגזירה של עזרא והבי"ד שלאחריו לעניין תורה ותפילה, אע"כ נהגו בספרד לרחוץ בתשעה קבין לתפילה וכן נהג הרמב"ם בעצמו.

כמו"כ ראוי לציין שמכיוון שלדעת הרמב"ם מעולם לא ביטלו תקנת עזרא והבי"ד שלאחריו, אלא שלא פשטה בכלל ישראל ובטלה מאליה, ממילא ברור, שהיו מחכמי התלמוד שהמשיכו לטבול משום תקנת עזרא. וכן כתב הכס"מ (בסוף הל' ק"ש) "שאע"פ שלא היו רשאים לכוף את העם לטבול הא כיוון שהיה בהם כח היו רוצים לטבול כיוון ששום בי"ד לא ביטל התקנה".

ג. שיטת הטור

1. טעם הגזירה
כתב הטור (הל' ק"ש, או"ח סי' פ"ח): "כל הטמאין קורין בתורה וקורין שמע ומתפללין חוץ מבעל קרי שבא מקלות ראש לכך אסור בד"ת ובק"ש ובתפלה. והאידינא שרי דאמר רב נחמן בר יצחק: נהוג עלמא כר"י בן בתירא בד"ת דאמר ד"ת אין מקבלין טומאה וא"צ טבילה". וכן כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא כריב"ב".

מדברי הטור נראה שלא היו ב' תקנות אלא תקנה אחת (שנתקנה ע"י עזרא) לתורה ולתפילה. ושטעם תקנה זו הוא משום קלות הדעת של בעל-הקרי.
מקור דבריו לכאורה בדברי הגמ' בברכות

מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצווה ממנו". לכן כתב הטור נימוק זה רק בסימן ר"מ, העוסק בהלכות צניעות. נימוק זה לא הובא בבבלי (בניגוד לירושלמי) כטעם מפורש לתקנת עזרא, אלא רק כסיבה מדוע לא ראוי (לפי דעת אחד מאמוראי מערבא) לפרסם את הקולא שלא צריך ארבעים סאה אלא די ברחיצת ט' קבין. ומכאן נראה שדייק הטור שזהו רווח משני שמתקבל ע"י תקנת עזרא, ולא עיקר טעם התקנה.

לדעת הטור, אף שבבבלי (בניגוד לירושלמי) הוזכר נימוק זה רק לגבי ת"ח, ה"ה לכל ישראל, שהרי כולם מצווים ב"והייתם קדושים". אלא שהדרכה זו של "קדושים תהיו" שייכת לכל אחד לפי ענינו ורמתו, שהרי לאחר מכן כתב הטור שהטיילין מצוותן בכל יום, וצריך לומר שאף הטיילין צריכים להקפיד שלא להיות כתרנגולין המשמשים מיטתם לאור היום כמובא בגמ' (ביצה דף ז' ע"א), וכמה פעמים בכל יום, ואילו ישראל צנועים ואינם משמשים מיטותיהם אלא בלילה, וכל אחד מישראל צריך להקפיד לקדש את עצמו לפי מדרגתו ועניינו. [והגר"א בביאורו שם הוכיח כן מהסמכת דין זה לתקנת עזרא, שהסברא נותנת שתקנת עזרא הייתה לכל ישראל ולא רק לתלמידי החכמים]. וא"כ נראה שהטור השווה בעניין זה בין הבבלי והירושלמי.

2. מדוע בטלה התקנה?

התוס' (בב"ק פ"ב ע"ב ד"ה אתא) הקשו, כיצד ביטלו חכמים את תקנת עזרא, והלא אין בי"ד יכול לבטל את דברי חברו עד

ר"מ) ששם מדובר בהנהגת אנשים נשואים בענייני צניעות כתב הטור: "ואם היה נשוי לא יהא רגיל ביותר עם אשתו, כדאמרינן שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים. ולא דווקא תלמידי חכמים, אלא הוא הדין נמי כל אדם, ונקט תלמידי חכמים שהפרישות מצויה בהם, אלא בעונה האמורה בתורה – הטיילין שפרנסתן מצויה להם ואין פורעין מס עונתן בכל יום" וכו'.

רואים במפורש, שהטור מבין את דרשת הגמ' מסיני כטעם שונה לגמרי מהטעם שלא יהיו כתרנגולים. לדעת הטור תקנת עזרא היא גדר בקדושת התורה והתפילה והצורך להבחין בינם ובין חיי החולין, ולכן נכתבה הלכה זו בהלכות ק"ש ותפילה, כי הטהרה היא חלק מההכנה לתפילה וללימוד תורה.

מאידך גיסא, הטעם "שלא יהיו כתרנגולים" אינו עיקר סיבת התקנה, אלא הדרכה כללית לכל ישראל להיות פרושים בחייהם הזוגיים (כל אחד לפי עניינו) ולהימנע מתשמיש מרובה שלא במקום מצוות עונה. נוכפי שכתב הרמב"ן בפרושו לתורה (ויקרא י"ט ב): "קדושים תהיו... והעניין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו... והנה יהיה נבל ברשות התורה, לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצווה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ומעט במשגל כעניין שאמרו שלא יהיו ת"ח

שהרצון לגשת אל התורה מתוך טהרה אינו יכול לבוא על חשבון עצם הלימוד או קיום מצוות אחרות שבתורה (ק"ש, ופריה ורביה). ולפ"ז אף ריב"ב מודה שבמקום שהטבילה אינה פוגעת לא בלימוד התורה ולא במצוות פו"ר - הרי היא דבר ראוי. הטור בריש סימן פ"ח הביא את התקנה שבעל-קרי אסור בתורה ותפילה, אך הוסיף וכתב: "והאידינא שרי, דאמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כר' יהודה בן בתירא בדברי תורה דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה ואין צריך טבילה..." מכאן משמע, שאינו סובר כתירוף השלישי, אלא כאחד מב' התירוצים. ובהל' השכמת הבוקר (או"ח סי' רמ"א) כתב הטור: "ויש חסידים ואנשי מעשה שהיו מחמירין על עצמן וטובלין לקירויין להתפלל וחומרא יתירה היא זו שאף להרי"ף שכתב שיש מצריכין טבילה לתפילה לאו דווקא טבילה אלא רחיצה בתשעה קבין. ואני כתבתי למעלה שאין צריך לא טבילה ולא רחיצה, והמחמיר תבוא עליו ברכה". דברי הטור נראים כסותרים את עצמם. תחילה כתב שהמחמיר לטבול הרי זו חומרה יתירה, משמע שאין בה טעם, ולבסוף סיים "והמחמיר תבוא עליו ברכה!" נראה להסביר את דעת הטור לפי טעם הגזרה כפי שכתב הטור בהל' ק"ש (שצוטטו בתחילת פרק זה) - מניעת קלות ראש בתורה ובתפילה. ונראה שמעלת התורה והתפילה ניתן להתייחס בשתי דרכים שונות: מצד אחד מן הראוי לטבול לכבודם, ומצד שני - אדרבה, מצד גדלות התורה לא שייכת לגביה טומאה ולכן היא

שיהא גדול ממנו בחכמה ובמניין? ומתרצים ג' תירוצים:

א. הגזירה מעולם לא פשטה בכל ישראל ולכן אין לה תוקף (וכפי שכתב הרמב"ם שהובא לעיל). ורבנו יונה (על הרי"ף ברכות יג ע"ב ד"ה כי אתא זעירי) הוסיף שאי-התפשטותה נובע מהקושי לקיימה ולכן ביטלה ריב"ב (והטעם "אין ד"ת מקבלים טומאה" הוא החזרה לעיקר הדין שקודם התקנה).

ב. עזרא עצמו התנה בשעת התקנה שאם ירצה ביי"ד אחר לבטל את התקנה, יוכל, שבאופן כזה מותר לבטל את התקנה כמבואר במו"ק.

ג. ריב"ב סובר שמעולם לא תיקן עזרא תקנה זו, שהרי אין ד"ת מקבלים טומאה! לפי תירוף א' - טהרת הגוף בלימוד הוא דבר שוודאי ראוי להקפיד עליו, אך א"א להטריח בכך את הציבור כולו. תירוף ג' מעמיד זאת כמחלוקת ריב"ב עם המייחסים מנהג זה (שלדעתו נולד בטעות) לעזרא הסופר. ולפי תירוף ב' - בין ההחלטה של עזרא לגזור טבילה ובין ההחלטה של ריב"ב לבטל את ההחלטה חל מפנה מציאותי שגרם לשינוי עקרוני בשאלה האם ראוי להקפיד לטבול לפני הלימוד. מהו אותו המפנה שחל? ונראה לומר שריב"ב ראה שתקנת עזרא, שבמקור נועדה להגדיל התורה ולייקרה, פעלה בדורות מאוחרים בכיוון מנוגד למטרתה - במקום להגביל את חיי הזוגיות גרם הקושי לטבול להמון העם להישאר עם נשותיהם ולהתבטל מבית המדרש, ולת"ח הדבקים בתורה גרמה תקנה זו לפרישות יתר מנשותיהם. בא ריב"ב וקבע,

ונראה לומר, שמכיוון שהטור למד זאת מסיני יש להחמיר כסיני ממש, דהיינו להצריך מקווה של ארבעים סאה מי גשמים לא שאובים, למרות שבתקנת עזרא המקורית היה מועיל אפילו שאובים. ולפ"ז יתבארו דברי הטור הסותרים לכאורה שהובאו לעיל. החומרה לטבול דווקא במקווה כשר לדברי הטור היא "חומרא יתירה", הראויה רק לחסידים ואנשי מעשה, ולעומת זאת הטבילה במים שאובים (ובתשעה קבין כדעת הרי"ף) היא חומרה ראויה. ואף על זה כתב לנהוג כן רק במקום שנוהגים, וכדבריו: "ונראה כיוון דתלי במנהגא אזלינן בכל דוכתא בתר מנהגא דנהיגי ביה" (סי' פ"ח). [ואע"פ שבגמ' דידן משמע שדין זה נכתב רק לחולים שבעלו לרצונם (או אולי לת"ח שנחשבים כחולים) אעפ"כ כיוון שאין נוהג כיום מעיקר הדין טבילת עזרא, החמירו עליהם לנהוג כחולים ולא יותר].

טעם הרחיצה בתשעה קבין, כפי שכתב הרי"ף ופסק הטור כדבריו – אינו למנוע תשמיש שלא יהיו מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים, שהרי בגמ' משמע שלמ"ד שקולא זו הועברה בלחישה כדי שלא יהיו ת"ח מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים, הרחיצה בתשעה קבין איננה מרתיעה ואינה מונעת תשמיש. לכן על כורחך הטעם הוא אחר – כדי לעשות הפסק בין התשמיש ללימוד ומטעמי הכנה לתפילה וללימוד תורה, משום שלימוד צריך להיות ביראה (כסיני). ואף זה אינו אלא חומרא כפי שכתב הטור "והאינדא לא נהוג בטבילה ולא ברחיצה לא לדברי תורה וק"ש ולא לתפילה" (סי' פ"ח).

לא מצריכה טבילה. ונראה שההיתר ללמוד בלא טבילה אינו מורה על פחיתות הלימוד, אלא אדרבה, שדווקא בגלל מעלת קדושת התורה, הגדולה מקדושה רגילה, יש ביכולתה להכיל את החיים הגשמיים ללא סתירה (כשם שקדושת בית המדרש גדולה מקדושת בית הכנסת, ואעפ"כ רק בבית המדרש מותר לאכול ולשתות). [אלא שאם נקשה, א"כ מדוע בסיני לכבוד קבלת התורה היה צריך להיטהר ולטבול? על כך יש לתרץ, שסיבת הטבילה בסיני הייתה כדברי הגמ' בכריתות (דף ט' ע"א) מטעם גירות, וכדברי הגמ': "כגר יהיה לכם" ... רבי אומר: ככם – כאבותיכם; מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים". וזהו מדין גיור. ולפ"ז הטבילה שטבלו ישראל לפני מעמד הר סיני הייתה טבילת גרים, שביום זה נעשו לעם וכאלו התגיירו מחדש, ולא טבילה מטומאה]. לכן חומרא לטבול יכולה להיחשב לעיתים כזלזול בקדושתה המיוחדת של התורה שאינה מקבלת טומאה. אך למעשה גם הטור מסכים שהטהרה יש בה תוספת מעלה, לאחר שמבינים את ערכה המיוחד של התורה.

3. האם ראוי להחמיר לטבול

דווקא במקווה כשר?

יש לדון, האם אותם חסידים ואנשי מעשה המחמירים ללמוד ולהתפלל בטהרה – האם עליהם להיטהר טהרה גמורה במקווה של ארבעים סאה, כטהרת סיני, או שמא מספיק להיטהר במים שאובים כתקנת עזרא (או ט' קבין לחולים)?

פשוט בשנער ובספרד שאין בעל-קרי מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים משום "הכון לקראת אלוקיך ישראל". בית הכנסת הוא "מקדש מעט" והכניסה אליו כמוה ככניסה לבית המקדש הדורשת טהרת הגוף יתירה וכובד ראש.

עד כאן מובן כיצד הקל הטור בצורך במקווה כשר והסתפק ברחיצת ט' קבין. אמנם לעיל ראינו כי הטור כתב שאף רחיצת ט' קבין אינה אלא חומרה, וצריך עיון מניין שאב הטור דין זה? הרי בגמ' נאמר (אליבא דריב"ב) שביטלוה לטבילותא דעזרא, ומניין לבוא ולהקל אף יותר ולומר שאף הרחיצה בט' קבין בטלה?

לכך מביא הטור את הראב"ד שמסתמך על דברי הירושלמי ביומא (פ"ח ה"א) - על המשנה: "יו"כ אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובתשמיש המטה". שואל הירושלמי: אם אסור ברחיצה, בתשמיש המטה לא כ"ש? שהרי אסור לו להתפלל עד שירחוץ א"כ ברור שייאסר תשמיש המטה? ועונה הירושלמי: "תפתח במקום שאין טובלין" כלומר במקום שאין נוהגים לטבול לקריים לכך צריך לחדש שאסור ביו"כ תשמיש המטה כי במקומות אלו מותר לשמש ולהתפלל בלא טבילה. מכאן מוכח, שישנם מקומות שבהם אין טובלים ואף אין רוחצים כלל, שהרי אם חובת הרחיצה קיימת בהם - הדרא קושיא לדוכתא: אם אסור ברחיצה פשיטא שאסור גם בתשמיש המטה, שהרי בלא רחיצה לאחור התשמיש לא יוכל להתפלל! מכאן למד הטור שישנם מקומות המקילים אף ברחיצה לאחור תשמיש ואינם רוחצים כלל.

זאת ועוד, הרי"ף הבין את דברי זעירי שאמר שבטלוה לטבילותא (ברכות כ"ב ע"א) רק לגבי ק"ש ותורה "אבל לתפילה צריך טבילה ולא טבילה דוקא אלא ברחיצה בט' קבין" (רי"ף ברכות י"ג ע"ב) וסיים: "כיוון דגמרא ליכא בהא מילתא נקוט מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחוצו". (שם). ומכיוון שהטור הביא את מנהג הרי"ף לפחות למקום שנהגו כהרי"ף "כיוון דתלי במנהגא אזלינן בכל דוכתי בתר מנהגא דנהיגי ביה" (טור סי' פ"ח) לכן ברור מדוע הטור הביא זאת בסי' פ"ח שהוא אחרי הלכות ק"ש ולפני הלכות תפילה. כי המחמירים כהרי"ף מחמירים זאת לתפילה ולא לק"ש ולתפילה מדין "הכון לקראת אלוקיך ישראל". (אלא שמכיוון שק"ש נתקנה להיאמר עם ברכותיה בסמוך לתפילה, ברור שמי שיכין עצמו לתפילה בתשעה קבין יכין עצמו גם לק"ש).

החומרה בהכנות לתפילה על פני ההכנות ללימוד תורה, מצויה גם בדינים אחרים. למשל, הרגיל ללבוש בקד עליון חייב ללבושו לכבוד התפילה, אך לק"ש ולימוד תורה לא צריך. וכן מצינו ברש"י (ברכות כ"ה ע"א ד"ה אבל תפילה) שביאר מדוע מותר לקרוא ק"ש כשהוא מכוסה ממותניו ולמטה אך פלג גופו העליון גלוי, בניגוד לתפילה שבה אסור להתפלל כן, וביאר רש"י: "צריך הוא להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה, אבל ק"ש אינו מדבר לפני המלך".

כדברי הרי"ף ניתן לדייק גם בלשון הרמב"ם (תפילה פ"ד ה"ו) שכתב שמנהג

נשותיהם אלא כפי שנדרש למצוות עונה, וכפי שהביא השו"ע בסי' ר"מ בהלכות צניעות. [ולפ"ז דרשת ההקש להר סיני אינה אלא אסמכתא, כמבואר לעיל, שחז"ל חיפשו דרך להרתיע את האדם ולכן תיקנו זאת ע"י טבילה במים קרים, שיש בה מעין טהרה שהוזכרה בסיני. אך מעיקר הדין מותר להתפלל וללמוד תורה כשאדם טמא בקריון].

לפי סברה זו, מובנים דברי הב"י (שם ד"ה והוי יודע): "והוי יודע דהני ארבעים סאה שהתקין עזרא לבעל-קרי אפילו כולם מים שאובים כשרים וכדתנין במסכת מקוואות ריש פרק שמיני (מ"א) 'מקוואות העכו"ם שבחז"ל כשרים לבעלי קריין אפילו נתמלאו בקיטון' וכן פירשו שם הרמב"ם וה"ר שמשון". והסברה פשוטה – דמכיוון שעיקר התקנה הוא למנוע ריבוי תשמיש, א"כ מה לי מים שאובים מה לי מי גשמים, הרי שניהם קרים באותה מידה ויוצרים את אותה הרתעה.

ומה שכתב השו"ע "שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין", נראה, שלא דווקא, והוא הדין לכל אדם כפי שמובא בירושלמי, והבבלי שנקט בלשון "תלמידי חכמים" – מפני שהפרישות היא מידתם של תלמידי חכמים, אך באמת כל ישראל צריכים לשאוף למידה זו. ראייה לכך יש להביא מלשון השו"ע בהלכות צניעות (או"ח סי' ר"מ ס"א) שכתב: "לא יהא רגיל ביותר עם אשתו", וב'באר הגולה' (שם אות א') כתב שהמקור הוא מהגמ' בברכות הנ"ל "והוא הדין בכל אדם". והגר"א (בביאורו שם) הוכיח כן "דהא על הכול גזר טבילה", דהיינו מכך שגזירת

ד. דעת השו"ע

השו"ע (או"ח סי' פ"ח א') כתב: "כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין חוץ מבעל-קרי, שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בדברי תורה בין בק"ש ותפילה עד שיטבול, כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח"כ בטלו אותה תקנה והעמידו הדבר על הדין שאף בעל-קרי מותר בדברי תורה ובק"ש ובתפילה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג".

בדרך כלל מנהגו של השו"ע להשמיט דברים שאינם נוהגים הלכה למעשה. עם זאת, בענייננו כתב השו"ע גם את תקנת עזרא – אף שבטלה! ומכאן ניתן להסיק שהשו"ע סובר שאף "שהעמידו את הדבר על הדין", מי שנוהג כן הרי זה משובח. ובמפורש כתב כן בחיבורו בבית יוסף (סי' פ"ח ד"ה והוי יודע): "ואע"ג דתקנת עזרא ליתא האידנא, כתבתי זה משום דנפקא מינה למי שקיבל עליו לנהוג כתקנת עזרא".

המתבונן בדברי השו"ע יראה שהשו"ע לא הזכיר את הלימוד מהר-סיני "מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן", כפי שהביאו הטור, אלא רק הזכיר את הטעם שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ומכיוון שתקנות עזרא לא נתקנו רק לת"ח אלא לכל ישראל, נראה שהשו"ע הבין ששורש התקנה היה להרבות קדושה בישראל כביאור הרמב"ן על מצוות "קדושים תהיו" (שהבאנו לעיל), כלומר: שלא יהיו ישראל עם

ה. זהירות
מ"חומרא דאתי לידי קולא"

כפי שראינו הנימוקים לביטול תקנת עזרא היו משום ביטול תורה ומשום ביטול פריה ורביה (וכפי שכתב המ"ב שם ס"ק ג'), כלומר שאסור שטהרת התפילה והלימוד יבואו על חשבון קיום גוף המצווה. לכן המחמירים צריכים לדאוג שלא יבוא שכרם בהפסדם ולהיזהר שחומרתם לא תגרום להם לקרוא ק"ש ולהתפלל לאחר הזמן (מ"ב שם ס"ק ב'), שהרי תפילה בזמנה הוא חיוב מדינא, וק"ש בזמנה היא אף חיוב דאורייתא, ואמירתם בטהרה אינה אלא מנהג וחומרה.

והוסיף המ"ב (שם): "ואפשר דאפילו אם על ידי זה יתבטל מתפילה בציבור גם כן אין נכון להחמיר בזה", וכפי שבאר בשער הציון (שם ס"ק ד') "דכיוון שכבר ביטלה (לגזירת עזרא) אין להחמיר במידי דאתי לידי קולא", ומכיוון שתפילה בציבור היא דין מדיני התפילה אין לבטלה בשביל קיום חומרה.

דין נוסף שצריך להיזהר שלא לבטלו בגלל חומרת הטבילה היא גזירת מרחצאות חמים בשבת. בימינו שהמקוואות מחוממים בד"כ, נראה שבשבת יש להקפיד לא לטבול במקוואה שמימיו חמים משום גזירת מרחצאות. וכך מובא בשו"ע (או"ח סי' שכ"ו ס"א) ובמ"ב שם (ס"ק ז') שכתב: "לפיכך במקום שנוהגין להחם המקוואה צריך ליזהר שלא יהיה רק פושרין, דאם לא כן אסור לטבול בו".

ואף שלעניין טבילת נשים הפנה המ"ב (שם) לקרבן נתנאל (פרק במה מדליקין סי'

עזרא היתה על כל ישראל ולא רק על ת"ח משמע שגזירה זו כוללת את הכל.

אמנם השו"ע לא ביאר מדוע התבטלה תקנה זו, ומן הסתם סמך דבריו על מה שכתב באריכות בחיבורו הב"י - שתקנה זו לא פשטה בכל ישראל, או שלא היה כוח לציבור לעמוד בה, או שיצאה קלקלה מתקנה זו כי הפשוטים נמנעו מלברא להתפלל וללמוד והת"ח נמנעו מנשותיהם ונמצא שהתמעט פריה ורביה - וכפי שביארנו לעיל.

מ"מ אם עיקר התקנה היתה "שלא יהיו מצויין כתרנגולין" נמצא שמי שרוצה להחמיר כתקנת עזרא די לו כעיקר התקנה דהיינו מקוואה של ארבעים סאה מים שאובים, ולא צריך להקפיד על מי גשמים או מי מעיין דווקא, שהרי אם כל סיבת הגזירה היא להרתיע מריבוי תשמיש עם נשותיהן א"כ מים שאובים יוצרים את אותה הרתעה!

אמנם המ"ב (בס"ק א') ביאר את דברי השו"ע כדברי הטור וז"ל: "וגם כי הקרי בא מקלות ראש ודברי תורה צריך להיות באימה ויראה ברתת וזיע כמו בעת נתינתה". ולפ"ז נראה שהמחמיר לטבול צריך לעשות זאת דווקא במים שאובים! אך המדקדק בדברי מ"ב, יראה שאכן לא התכוון להצריך מקוואה כשר ממש, שהרי כתב (בס"ק ד'): "וכתבו האחרונים שארבעים סאה מים שאובים כשרים לטבילה זו", א"כ משמע כדברינו, וצריך לומר שבסעיף קטן א' רק הרחיב והוסיף עוד טעמים שנאמרו בטעם התקנה, אך למעשה פסק בשו"ע ולכן הקל בשאובים.

בטלה עד שיבטלוה בי"ד הגדול בחכמה ובמניין – כל זה נכון רק בדבר שנוהג מעיקר הדין, אבל בגזירה שכבר בטלה ואינה נוהגת אלא מחומרה, ברור שלא שייך לומר זאת.

ואמנם, אילו התקנה לא הייתה בטלה היינו צריכים להמשיך לטבול, למרות שהטעם לא שייך, שהרי בתקנות דרבנן אף אם בטל הטעם לא בטל הדין (כדוגמת איסור גילוח בחוה"מ; כמובא בשו"ע או"ח סי' תקל"א ס"ב שאף שכיום הטעם בטל לרגלים להתגלח בכל יום, ואדרבה, גזירה זו גורמת למצב הפוך ממטרת הגזירה – שלא ייכנס לרגל כשהוא מנוול, אעפ"כ, רוב הפוסקים האחרונים אסרו גילוח בחוה"מ גם כיום, מכיוון שאין בכוחנו לבטל גזירות חכמים שהוזכרו במשנה. הסיבה לכך היא מפני שהטעם שנכתב במפורש אינו הטעם היחיד, כפי שאמרו חז"ל בעירובין (דף כ"א ע"ב) שעל כל דבר ודבר של דברי סופרים נאמרו חמשה ואלף טעמים, ומכיוון שאין אנו יודעים את כל הטעמים אין בכוחנו לבטלם ולכן צריך בי"ד גדול בחכמה ובמניין שידעו את כל הטעמים. ועיין ב'משך חכמה' (פרשת בא י"ב ב', ד"ה ובזה יצא לנו טעם) דכתב שמקובלים אנחנו מרבנו הגר"א "דאם כי חז"ל פירשו טעמים, בכל זאת עוד השאירו טמונים בסתר לבכם טעמים לאלפים גדולים ורמים אבל לא גילו זה לאוזן המון בני ישראל ולכן הזהיר בשמירת מנהגים", עיי"ש).

מאידך, בעניין תקנת עזרא – מכיוון שהתקנה בוטלה, וכפי שכתב השו"ע (שם) "ואח"כ ביטלו אותה תקנה והעמידו הדבר

כ"ב אות ק") שרצה לומר "שטבילה במי מקווה חמין לא הוי בכלל גזירת מרחצאות" ועל סמך זה נוהגין הרבה מאחב"י להתיר לטבול לאשה בחמין בשבת – זה דווקא לאשה שטבילתה היא מצווה, ואף על זה היו עוררין שהצריכו פושרין (ולחלק מהפוסקים התירו לעשות זאת רק בין השמשות), אך בטבילת גברים שאינה אלא חומרא בעלמא, אין נראה לסמוך על קולא זו.

ומה שכתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' פ"ט) דגזירת מרחצאות מיירי במרחץ ממש עם זיעה ולא כמו במקוואות שלנו, א"כ לפי דבריו בטלה כיום גזירת מרחצאות כלל, ומותר לכל אדם בביתו לרחוץ בחמין שנתחממו בהיתר – וזאת לא שמענו. ואדרבה, הפוסקים שדנו בהיתר הטבילה בחמין בשבת כתבו שדווקא במקוואות ציבוריים יש מקום יותר להחמיר מאשר באמבטיה שבבית פרטי, משום דמיונם לגזירה המקורית של המרחצאות! ע"כ נראה שגבר הטובל בשבת במקווה ציבורי מחומם יוצא שכרו בהפסדו, ורק במים פושרים יש צד קולא בעניין.

ו. החמרה בתקנת עזרא במקווה מחומם
(ביום חול)

לפי מה שביארנו בדעת השו"ע, ששורש תקנת עזרא היה להפריש את ישראל שלא יהיו מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים, ע"י צער הטבילה במים הקרים, יש לעיין האם בימינו, שהמקוואות מחוממים, האם שייכת חומרה זו? [ואף שמקובלנו שגזרה שבטל טעמה אינה

תפילת ישראל כתיקונה כבר נתקבלה תפלתם זה ימים רבים", ובסופו של דבר הסיק: "שמענו מאחורי הפרגוד לטהר כל ישראל יחד אי אפשר, אך אם יטהרו שליחי ציבור בכל מקום ימהרו ביאת הגואל ובכל מקום מוגש לשמי ומנחה טהורה אבוא אליך וברכתך". רואים מפורש שדיבר על עניין הטהרה (כהטור) ושיש עניין רב לטבול לכה"פ לשליחי הציבור, שבפשטות הם "האנשי מעשה" שכתב המ"ב, שנוהגים בתקנה זו גם כיום. ומנהג האר"י ז"ל לטבול טבילה מיוחדת בערב שבת (אף למי שלא נטמא בטומאת קרי או שנטהר ממנה בטבילת הבוקר) וכפי שכתב הגר"מ אליהו בשמו בסידור קול יעקב (עמ' רמו): "מנהג רבינו האר"י לטבול כל ע"ש, ויטבול ב' טבילות זו אחר זו, הראשונה להפשיט בגדי החול של הנפש, והב' היא לכבוד שבת לקבל תוספת שבת", עיי"ש. וב'תשובות והנהגות' (ח"ד סי' פ"ט) הוסיף שקדושת שבת כקדושת מקדש ולכן יש להחמיר בה כסיני. וכן הורה הגר"ש גאנצפריד בספרו קצשו"ע (סי' ע"ב סעיף י"ב) לטבול במקווה לכבוד שבת. ולכן נראה שאף מי שאינו טובל לקריו לתורה ולתפילה, יש לו מקום להחמיר ולטבול ולהיטהר מקריו לכה"פ בערב שבת.

ז. שיטת מרן הרב קוק זצ"ל

באורות התחיה (סימן ל"ה) מבאר מרן הרב זצ"ל את מהותה וחשיבותה של טהרת הגוף, ומדוע הקפידו בה ביותר בזמן שבית המקדש היה קיים (תקנת עזרא), ומדוע התרופפה שמירתה במהלך

על הדין שאף בעל קרי מותר בדברי תורה ובק"ש ותפילה בלא טבילה" - א"כ אין טעם להחמיר כשבלא"ה המים חמים וממילא מטרת התקנה (הידועה לנו) לא תושג. (ועיין ב'שערי תשובה' סי' פ"ח ס"ק א' שכתב בשם 'לחם חמודות' דאפילו חמין כשרים לטבילה זו מדאמרינן אפשר במרחצאות, עיי"ש).

אמנם לדעת הטור, שסובר שעיקר התקנה מיוסד על הלימוד מהר-סיני - ודאי שאין חילוק בין מקווה מחומם למקווה קר, שהרי עיקר טעם הטבילה אינו הטרחה שבדבר אלא הטהרה שבו.

ונראה לקיים את מנהג המחמירים בימינו משתי סיבות:

א. אמנם נראה שבימינו, שאנשים רגילים לרחוץ בבתיהם, ולמקווה הולכים רק לצורך טהרה, עצם ההליכה למקווה נחשבת לטרחה מספקת על מנת להרתיע אדם מלהרבות בתשמיש שלא במקום מצוות עונה.

ב. ייתכן שהשו"ע מודה לטור שיש בטבילה גם צד של הכנה והיטהרות לתפילה וללימוד, ומה שהקל במים שאובים של ארבעים סאה למרות שבעל-קרי מעיקר הדין לא נטהר בשאובין, זהו משום שסמך על מאן דאמר שמים שאובים כשרים מדאורייתא לטבילת בעלי-קריין, ומכיוון שביטלו לתקנת עזרא מעיקר הדין סמכו היחידים על דעה זו. ודו"ק.

זאת ועוד, בשו"ת מן השמים (לרבנו יעקב ממרויש, מבעלי התוס' סי' ה') כתב על חוסר ההקפדה על טבילת בעלי-קריין ש"דבר זה גורם אורך הגלות, כי אם הייתה

לקראת ימי הגאולה שבהם תשוב למקומה עבודת הרגש והדמיון כפי שהיתה בזמן היות המקדש על מכוננו, וז"ל: "החסידות האחרונה פנתה אל הרגש והדמיון יותר מאל השכל והמעשה, ובשביל כך העירה הרבה את תביעת הטהרה הבשרית". וכאן מגיע הרב לימינו, ימי "אתחלתא דגאולה". בימים אלו שבהם אנו זוכים לראות כיצד משיב ה' את שבות ציון, כיצד האומה מתעוררת ההתעוררות לאומית, שהיא התעוררות הגוף הלאומי של עם ישראל. התעוררות זו באה לידי ביטוי בעיסוק מרובה בעניינים ארציים לכאורה, כהנהגה מדינית, צבא, חקלאות וכלכלה. הרב רואה בתהליכים אלו סיבה לשוב ולחזק את טהרת הגוף, כפי שנהגה בימי המקדש שבהם עסקנו בקדושת הגוף והנפש כאחת. וכך הוא כותב:

"כמובן יש כאן גרעין בריא, שצריך הגבלה ופתוח, ביחוד ראוי הוא להתגדל ביחד עם תחית האומה בארץ ישראל בחיבור ההגדלה של השיקוע ברוחניות, מצמאון בריא ומדעה קבועה ומסוימת להבראות את כל האומה ואת שורש נשמתה בכל תכונת החיים שלה, שהטהרה הבשרית היא אחת מגבורותיה. 'כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע. כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, ויצא אל מחוץ למחנה לא יבוא אל תוך המחנה, ועל כולם אמור: 'כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך'. בכל מקום שהגבורה העממית הישראלית מתגברת, מיד מוכרחת לבוא תגבורת הטהרה

הגלות (ביטול תקנת עזרא), ומתוך כך מסיק מדוע בימינו יש מקום להשיבה למקומה ולחזקה.

ואלו דבריו: "כל מה שמקיף את המציאות בכל הדרגותיה, בהשפעה רוחנית מוסרית וקדושה, צריך לטהרה יותר גדולה. המקדש וקדשיו כוללים את רוממות אצילות ההשכלה ואת תחתית טהרת הדם, הבשר, הדמיון והרגש, ובשביל אלה השלבים התחתיים, המקושרים לכללות הכל באגוד חי, נדרשת היא הטהרה המדויקת".

כלומר: בימים כתיקונם, כשהיו "כהנים בעבודתם", היה לביהמ"ק תפקיד לרומם גם את הגוף וגם את הנשמה גם את השכל וגם את הדמיון וגם את הבשר ולכן היה צורך בטהרה גופנית מדוקדקת עפ"י כל הפרטים ההלכתיים. אך עם חורבן המקדש, כשחרב הגוף הלאומי ונותרה רק הנשמה – התורה והתפילה – בטלה חשיבות הטהרה הגופנית מפני שהדעת והנשמה אינן מקבלות טומאה. וכך מבאר הרב את היסוד לביטול תקנת עזרא:

"ההשפעה העליונה לבדה, המכוונת אל הדעת, וממלאה בזה את תפקידה, בתקוה שממעין הרוחני יטהר הכל, היא אינה צריכה כל כך לפרטי טהרה מעשית, 'הלא כה דברי כאש נאום ה' – מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינם מקבלים טומאה".

כהמשך להשקפה זו, הרב ראה בתנועת החסידות (תלמידי הבעש"ט) שעוררה את עניין ההקפדה על טהרת הגוף וחידשה את טבילת עזרא כהנהגה הראויה לכל אדם (ולא רק ליחידים ואנשי מעשה) – כהכנה

ואורחותיו של האדר"ת זצ"ל, חותנו של מרן הרב זצ"ל (בהוצאת הרמ"צ נריה זצ"ל תשמ"ב; סעיף ל"ז): "עשרות שנים נהגתי עצמי לטבול תמיד ובצנעה בטרם עלות השחר, כן בשבת, כן במועדים וכן בימי החול, גם בערב ר"ה קודם אמירת הסליחות, ואיש לא ידע מזה. והייתי זריז מאוד בזה", עיי"ש.

ועפ"י דברינו הדברים ברורים, שמכיוון שהרב סבור בעניין הטבילה כדעת הטור וזוהי "חומרא יתירה" (טור סי' רמ"א) לכך יש לנהוג בה כמעשי חסידות המוסתרים מעיני הרבים. (כמובא בגמ' ב"ק דף פ"א ע"ב וב"ם של שלמה" שם סי' מ"א שכתב שבחומרא של חסידות - אין לעשות זאת בפני אחרים. עיי"ש). וודאי שהרגיש הרב עצמו כשליח ציבור ("עבד לעם קדוש על אדמת הקודש" כך היה חותם את אגרותיו) שכדברי השו"ת מן השמים שגם אם כל ישראל לא יכולים לעמוד בכך "אך אם יטהרו שליחי צבור בכל מקום ימהרו ביאת הגואל" (שם).

ה. האם לרחיצה במקלחת יש דין ט' קבין?

כבר כתבנו בשם הרי"ף שנוהגים בימינו להקל ברחיצת ט' קבין, וביארנו זאת כהכנה לתפילה. וכן כתב המ"ב (שם ס"ק ד') כהנהגה לאנשי מעשה שקשה להם לטבול במקווה של ארבעים סאה. ואע"ג דבגמ' (ברכות דף כ"ב ע"ב) רחיצת ט' קבין נאמרה כקולא לחולה, מ"מ כתב רש"י (שם ע"א ד"ה אפשר בנתינה) ד"סתם תלמידי חכמים חולים הם, כדאמר במסכת נדרים (דף מ"ט ע"ב), עיי"ש.

הבשרית והרגשית, עם כל תכונתה, ולהזדווג עמה, וכל אלה הנם מכינים בסיס למעמד חי אורגני, הכולל את התחיה כולה, מראשית ההפשטה העליונה עד אחרית עליזת החיים ורעם גבורתם. ונתתי צבי בארץ חיים".

לדברי הרב, דווקא העיסוק בעניינים הארציים מחייב הקפדה יתירה בטהרת הגוף. ואע"פ שבעל-קרי רשאי ללמוד תורה ולהתפלל ללא טבילה, מפני שאין התורה נפגמת בכך, היוצא למחנה צבא (וה"ה לכל עיסוק ארצי אף שיסודו בקודש) מחויב להקפיד ולהישמר מכל רע ולא להיכנס למחנה עד שיטבול.

הרב הבין את תקנת עזרא כדעת הטור, שיסודה בהשוואת לימוד התורה והתפילה למעמד הר סיני, וטעם התקנה היה "לקשר את ישראל אל הקודש והמקדש". ואכן מרן הרב זצ"ל הקפיד על טבילה במקווה, וכך מופיע בספר 'הנשמה עולה פתאום' (לרב משה נחמני; עמ' 187): "הרב היה נוהג לטבול מדי ערב שבת במקווה הפרטי שבחצר ביתו. ולפעמים היה טובל במקווה בשכונת 'בתי ראנד', וקודם שנכנס היה הקהל מפנה לכבודו את בית הטבילה, והרב היה טובל שם לבדו. ובעניין זה מספרים זקני ירושלים שבמשך תקופה ארוכה הרב היה נוהג לטבול מדי לילה בחצות במקווה שבחצר ביתו. המים היו קרים מאד, כי לא חיממו אותם אלא בערב שבת. לאחר הטבילה נכנס הרב לביתו ועסק בלימוד הקבלה. הנהגה זו היתה נסתר מעין כל, ורק המקורבים ביותר ידעו על כך" (מפי זקני ירושלים).

וכן מצאתי בקונטרס 'נפש דוד' (הנהגותיו

קרי לא יכול להתפלל אם לא ניקה עצמו מטינוף הקרי וכפי שפסק המ"ב (ס"ק ד' עפ"י הב"י) ולכן בלא"ה חייב לרחוץ גופו – ראוי לבעל-קרי להחמיר ולרחוץ גופו במקלחת חמה בשיעור ט' קבין מים, קודם שיתפלל. ובכך יצא ידי חובה לכה"פ לדעת הטור והרמב"ם הסוברים שטעם התקנה הוא משום כבוד הראש וההכנה הראויה לתפילה.

ט. מסקנה

נראה שמכיוון שבטלה תקנת עזרא ואין חובה כיום לטבול במקווה לצורך תורה ותפילה, והטבילה במקווה ממש היא "חומרא יתירה" שנהגו אותה חסידים ואנשי מעשה שהיו מחמירין על עצמן" (כדברי הטור בסי' רמ"א), לכך נראה שאי אפשר לחייב את הציבור להשתתף בהוצאות ממון יקרות כ"כ (למעלה ממיליון שקל!) לצורך חומרה של חסידים ואנשי מעשה, ובפרט שישנו מקווה גברים ביישוב סמוך ליישובנו. אך דווקא בדורנו, דור התחיה והגאולה, יש מקום יותר להחמיר בטבילה זו מאשר בגלות, וע"כ כל התורם ממון לצורך בניית מקווה לגברים, וכל המשתדל למענה, קדוש יאמר לו, והרי הוא ממזכי הרבים. וכפי שציווה המגיד למרן הב"י בספר 'מגיד מישרים' (פרשת בהר) שלא יבטל טבילת בעל-קרי "כי אין אתה יודע מתן שכרה".

ואמנם לדעת השו"ע המחמירים יוכלו להסתפק בבניית מקווה של ארבעים סאה מים שאובים, שעלותו פחותה בהרבה, מ"מ נראה לומר שאם כבר משתדלים

וכשם שלמ"ד שהתקנה הייתה כסיני, ואעפ"כ הקל במים שאובים, שלא כפי שהיה בסיני (ששם היה צריך לטבול במקווה או במעיין), אף תשעה קבין לבריא יוצרים יראת כבוד והכנה לתפילה, ולכן יש להם מקום למרות שמעיקר הדין היו צריכים להיות לחולים בלבד.

בניגוד למקווה של ארבעים סאה שבו האדם נכנס לתוך בריכת המים, ברחיצת ט' קבין האדם שופך על גופו את המים מתוך הכלי. וכתב המ"ב (שם ס"ק ד'): "הט' קבין הוא ג"כ במים שאובים, ואפילו משלשה כלים, ובאופן שלא יפסיק משפיכת כלי אחד עד שיתחיל השני, אבל יותר מג' כלים אין מצטרפין לשיעור ט' קבין".

אמנם בימינו אין נוהגים לרחוץ מתוך כלי אלא בזרם מים קולחים, ונשאלת השאלה – האם רחיצה שכזו (כשזרם המים הצטבר לכמות של ט' קבין) מועילה כדין נתינת ט' קבין מתוך הכלי?

הגר"א נבנצל שליט"א כתב ב'ביצחק יקרא' (סי' פ"ח ס"ק ד' ד"ה בט' קבין) שמה שקובע זה כמות המים, ולכן אם יש בזרם המים ט' קבין ניתן לסמוך על כך. וכן פסק הגר"מ אליהו זצ"ל (הובא בסידורו קול אליהו), וכן הקל בשו"ת מנח"י ח"ד סי' נ"א, וכן שו"ת שבה"ל ח"א סי' כ"ד. אך הגר"ש אלישיב זצ"ל חולק וסובר שצריך שנתינת המים תבוא מתוך כלי באופן ישיר, ולכן אפילו אם המים באים ממיכל שעל הגג אין להקל בכך.

למעשה נראה שמכיוון שמקלחת חמה אינה טורח גדול לאדם, ובלאו הכי בעל-

ויה"ר שבזכות תוספת טהרה וקדושה נזכה לגאולה שלמה ולבניין בית מקדשנו (מוקד הקודש והטהרה בישראל, כדברי הרמב"ם במו"נ ח"ג, מז), שרוב ענייני הטומאה והטהרה קשורים אליו, ודיני הטהרה נועדו "לרומם את ערך המקדש ולהשריש בלבבות שהוא (=המקדש) מרכז חיי הכלל והפרט" (עין אי"ה שבת א' פ"א אות ע"ו) - ונזכה מתוך כך לגאולה שלמה במהרה בימינו אמן.

בבניית מקווה גברים, עדיף לבנות מקווה טהרה של מים שאינם שאובים (כמקווה נשים) לצאת ידי דעת הטור ושו"ת מן השמים שכתב שלכל הפחות שליחי הציבור יקפידו להיטהר כטהרה למקדש, ובכך ימהרו את ביאת הגואל ועוד חזון למועד.

וראוי להחמיר לכה"פ לבעל-קרי לשטוף עצמו במקלחת, כדי לצאת ידי חובה למאן דאמר שמקלחת מועילה כנתינת ט' קבין, ומהיות טוב אל תהי רע.